

Мр Гордана Н. Прерадовић, студент докторских студија
Универзитета у Бањој Луци
Правни факултет у Бањој Луци
preradovic.goga@gmail.com

КОМПЛЕКСНОСТ СОЦИЈАЛНИХ ИНТЕРАКЦИЈА И ПРАВНОГ УРЕЂЕЊА ОДНОСА У КОНТЕКСТУ ПРОМЈЕНЕ КЛИМЕ

Сажетак: Рад се бави питањима вицеструке повезаности човјека и климатских промјена и њихових последица климатских промјена које значајно утичу на егзистенцију и квалитет живота појединца и људских заједница. С обзиром на специфичну природу климатских промјена и њихов глобални карактер, поставља се низ питања везаних за правно регулисање човјекових активности које доприносе климатским промјенама, контролу и превенцију њиховог даљег погоршавања, као и правни оквир насталих проблема које су последице климатских промјена, од којих су масовне насилне миграције једна од најдрастичнијих, а за које још увијек не постоји одговарајуће правно рјешење. Климатске промјене имају велики утицај и на сигурност друштвених заједница, јер могу бити „катализатор” и „окидач” настанка насилних конфликта унутар државе или региона, када са већ постојећим лошим економским, социјалним и другим релевантним факторима, доводе до ескалације отвореног сукоба. У раду се, такође, анализирају основни елементи стратегије борбе са климатским промјенама и њиховим социјалним последицама. Комплексност социјалних интеракција, када се ради о климатским промјенама, изискује мултидисциплинаран приступ њиховом истраживању, што у пракси значи да се на базична истраживања која су у домену природних наука надовезују научна истраживања у областима друштвених наука, међу којима је правно уређење односа повезаних са климатским промјенама од круцијалног значаја.

Кључне речи: климатске промјене, мјере ублажавања, мјере прилагођавања.

„Ко 40 одсто свих површина којна уређује према свом нахођењу, осиромашују рибљи фонд највеће дијела океана и много брже мијења састав атмосфере него што је то случај у циклусима ледено доба – међуледени период, не треба да се чуди глобалним посљедицама.”¹

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Свједоци смо бројних природних катастрофа које се испољавају у виду екстремних временских неприлика, суша, поплава, урагана, клизишта земљишта, и сл., а које се широм свијета дешавају све учесталије и са све погубнијим и далекосежнијим штетним посљедицама, у виду уништавања екосистема, огромних људских жртава и великих материјалних штета. Неспорно је да се клима мијења и због утицаја различитих природних чинилаца (сунчева и вулканска активност, те астрономски параметри)², али је научно доказано да су људи својим дјеловањем, прије свега неконтролисаним сагоријевањем фосилних горива и крчењем великих шумских површина, допринијели да се клима мијења, и то нарочито од средине прошлога вијека.³ И поред постојања научно утврђених чињеница о томе да су климатске промјене узроковане човјековим дјеловањем, и даље постоје бројни скептици који у то сумњају, те сматрају да активисти користе пријетњу од глобалног загријавања како би нападали слободно тржиште и индустријско друштво уопште.⁴

Међувладин панел о промјени климе (*Intergovernmental Panel of Climate Change – IPCC*) у свом Синтезном извјештају о процјени климатских промјена из 2014. године⁵, истиче како је утицај човјека на климу и климатски систем очигледан у већини подручја на свијету, те да је екстремно висока вјероватност да је утицај људских активности доминантан узрок глобалног затопљења од средине 20. вијека, на шта указује све више научних доказа који произилазе из све бројнијих и квалитетнијих опажања, повећаног разумијевања процеса у климатском систему и побољшаних климатских модела.

У извјештајима је, такође, наглашено да само ублажавање не може спријечити да људи трпе због свих наведених утицаја климатских промјена, па

¹ Hartmut Grasl, *Klimatske promene*, Laguna, Beograd 2011, 25.

² Више о томе видјети у Томислав Шегота, „Климатологија за географе”, Школска књига, Загреб 1976, 363-403.

³ Н. Grasl, 10.

⁴ Joel Achenbach, *The Age of Disbelief*, “National geographic”, број 101, 2015, 44 – 47.

⁵ Climate Change 2014. – Synthesis Report – Summary for Policymakers, http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/syr/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf, 07. 4. 2016.

су истраживања о прилагођавању на климатске промјене императив како би се што боље информисали и подржали развој и имплементација политика адаптације и везаних акционих програма на разним нивоима власти – међународном, наднационалном, националном или субнационалном нивоу. Циљ ових истраживања је изградња снажне и свеобухватне базе знања која је потребна како би биле идентификоване одговарајуће опције и разрађене стратегије за адаптацију на националном, регионалном и локалном нивоу. У извјештају се наглашава да је потребно развијати одговарајуће методе и алатке којима би било могуће процијенити климатске утицаје, рањивост, ризике и трошкове, те предвидјети еколошке, социјалне и економске ефекте адаптивних могућности.⁶

2. ГЛОБАЛНА ПРИРОДА КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА И ЊИХОВИХ ПОСЉЕДИЦА

Сходно одредбама УН Оквирне конвенције о климатским промјенама (*United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC*), климатске промјене су промјене климе које се приписују директним или индиректним дјеловањима човјека којима се мијења састав глобалне атмосфере и које се уз природне климатске варијације посматрају током упоредивог временског периода. Штетни ефекти тих промјена су окарактерисани као промјене у физичкој животној средини или биоти (живом свијету) које имају значајне штетне утицаје на састав, отпорност или продуктивност природних или управљачких екосистема, на дјеловање социо-економских система или на људско здравље и благостање.⁷

Наведена дефиниција климатских промјена се заснива на узајамној повезаности – интеракцији, између човјека и климатских промјена, јер климатске промјене су настале дјеловањем човјека, а те исте климатске промјене имају далекосежан утицај на човјека, па тако и на људске заједнице и све односе који се унутар тих заједница одвијају. Етински наводи да промјену климе посматрамо као сложено и дуготрајно међусобно дјеловање социјалних и природних процеса у коме социјални процеси утичу на мијењање климатског система, а промјене тог система имају повратни утицај на социјалне процесе.⁸ Ради се о узјамно-повратној спрези, с тим да су штетне по-

⁶ *Ibid.*

⁷ Члан 1. УН Оквирне конвенције о климатским промјенама. Текст конвенције је доступан на: http://unfccc.int/key_documents/the_convention/items/2853.php.

⁸ Родољуб Етински, „Промена климе и промене у међународном поретку”, *Зборник радова Климајске промене – њравни и економски изазови* (ур. Стеван Лилић), Правни факултет у Београду 2011, 66.

следице које настају услед неконтролисаног сагоријевања фосилних горива и реверзибилне, што значи да престанком или смањењем штетних дјеловања, штете које су начињене не могу нестати.⁹ Превазиђени су капацитети природних система да сами неутралишу штетне последице тако великих количина сагоријевања фосилних горива. Ограничавање климатских промјена значајним смањењем емисија штетних гасова, заједно са адаптацијом на климатске промјене, може значајно смањити ризике.

Климатске промјене дубоку задиру у све аспекте погођене друштвене заједнице, али истовремено се тичу људске заједнице на глобалном, свјетском нивоу, што произилази из њихове природе која превазилази природу прекограничних загађења, код којих је углавном јасно која је држава проузроковала прекогранично загађење, а која је држава због тога претрпјела штету.¹⁰ Према томе, комплексност правног регулисања узрока и последица климатских промјена проистиче већ из природе њиховог настанка гдје се не може са потпуном сигурношћу утврдити која држава је штетник, али је сигурно да се штетне последице у виду измјене климатског система као општег добра, тичу свих. Зато је као рјешење усвојена примјена начела заједничке, али диференциране одговорности за климатске промјене, сходно којем је одређено које су то државе које су највише одговорне за глобално загађивање, па су тим државама наметнуте одређене обавезе које су оне дужне испоштовати у одређеном року.¹¹

Овакво дјеловање је ефикасно и може дати одговарајуће резултате, јер није довољно само истраживати климатске промјене у домену метеорологије, биологије и физике, него је значајно да се сва постигнућа и сазнања из домена наведених природних наука ставе у функцију бољег друштвеног и социјалног одговора на последице које такве промјене изазивају.¹² Климатске промјене мијењају не само наш физички свијет, него и наш интелектуални, социјални и морални свијет, и то на начин који нисмо могли ни замислити генерацију или двије прије, наводи *Nelson*, тако да смо суочени са потребом глобално координиране акције какву људска врста, која је еволуирала у мање групе родова и народа, никада раније није покушала.¹³

⁹ http://architecture2030.org/the_problem-climate-change, 15. 01. 2016.

¹⁰ Родољуб Етински, Сања Ђајић, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Новом Саду 2012, 591.

¹¹ *Ibid.*, 612.; Вид. Родољуб Етински, *Human Right Protection in view Climate Change Impacts*, *Nouva Revista de Drepturile Omului*, No. 1, 2012, 24.; Вид. више о овом начелу Rowena Maguire, "Foundation of International Climate Law: Objectives, Principles and Methods", *Climate Change and the Law* (eds. K. Kulovesi, M. Mehling, E. J. Hollo), Dordrecht 2013.

¹² Вид. Oli Brown, *Migration and Climate Change*, IOM, Geneva 2008, 12.

¹³ Julie A. Nelson, "Ethics and the economist: What climate change demand of us", *Ecological Economics* 85 (2013) 145-154.

3. ВИШЕСЛОЈНОСТ ПРАВА КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА

Мултидисциплинарност је битна карактеристика гране међународног права која се бави климатским промјенама, тако да у процесу легислације мора бити укључен широк круг стручњака. Динамичност развоја права животне средине је у непосредној вези са динамичношћу развоја многих области природних наука, па је неопходно да се у поступку легислације питања која припадају проблематици животне средине користи наука, односно научна експертиза, сврха које је не само давање савјета о текућем стању науке, већ и преузимање извјесног ризика у смислу научне несигурности, неизвијесност, јер предложено рјешење може довести не само до позитивних резултата већ и изазвати нове проблеме.¹⁴ О бројним правним изазовима на које се наилази у том процесу говори Чок када каже да клима и климатске промјене представљају посебан изазов за право, јер да глобално својство утицаја климе на живот на Земљи изазива потребу глобалног договарања и прихватања обавеза на међународном, регионалном и националном нивоу. Такође, она истиче да право климатских промјена, као и уопште право животне средине, треба да прати развој науке, технологије, друштвених и економских односа.¹⁵

Док УН конвенција о климатским промјенама и Кјото протокол играју кључну улогу у усмјеравању и развоју права климатских промјена, климатским промјенама се управља и регулише на више нивоа, од међународног, регионалног и националног, до локалног и транснационалног, с тим да оно укључује разне актере.¹⁶ Ова регулаторна разноликост је разумљива с обзиром на комплексност темељног проблема којим се бави ова грана права. То се веома јасно може видјети на примјеру бројних правних извора који се уобичајено паралелно примјењују на једној трансакцији угљен-диоксида у складу са Механизмом чистог развоја (*Clean Development Mechanism – CDM*), установљеног Кјото протоколом¹⁷, што потврђује наведену комплексност регулаторног оквира који правници и бројни други актери који се баве овом облашћу права морају знати користити. Ауторка *Kulovesi* сматра да су питања интеракције између различитих извора правних ауторитета у питањима регулисања климатских промјена све релевантнија у истраживању климатског права, чему доприноси и растућа тенденција неких актера, укључујући

¹⁴ Вида Чок, „Право животне средине и клима”, стр. 55, Зборник радова *Климајске промене – њравни и економски изазови* (ур. Стеван Лилић), Правни факултет у Београду 2011, 55.

¹⁵ *Ibid.*, 63-64.

¹⁶ Kati Kulovesi, “Exploring the Landscape of Climate Law and Scholarship: Two Emerging Trends”, *Climate Change and the Law* (eds. K. Kulovesi, M. Mehling, E. J. Hollo), Dordrecht 2013, 31. и даље.

¹⁷ Члан 12. Кјото протокола.

Европску Унију, да утичу на развој права изван својих територија, посебно оног дијела који се односи на ублажавање климатских промјена. Међутим, правне норме везане за климатске промјене узајамно дјелују и на друге начине. Нпр. национално законодавство о Шемама зелених инвестиција (*Green Investment Schemes*) у неким земљама Централне и Источне Европе допуњују међународна правила о трговини емисијама угљен диоксида. Такође се уочава и тренд деформализације и јачање улоге приватног сектора и других недржавних актера у области права климатских промјена.¹⁸

4. МЕХАНИЗМИ БОРБЕ С КЛИМАТСКИМ ПРОМЈЕНАМА

4.1. Мјере ублажавања

Механизми борбе с климатским промјенама представљају активно ангажовање одређених сегмената друштва, али истовремено и друштва у цјелини. Режим ублажавања се заснива на принципима превентивних мјера и заједничке, али диференциране одговорности. Ублажавање само по својој природи тражи да се спријече штете које би могле настати.¹⁹ Принцип заједничке али диференциране одговорности је примијењен у Кјото протоколу тако што су прописане обавезе само за индустријски развијене земље. УН Конвенција о климатским промјенама и Кјото протокол заговарају да развијене земље треба да покажу лидерство у имплементацији мјера ублажавања, прије свега, унутар својих територија, а уз то да обезбиједи помоћ земљама у развоју у имплементацији мјера ублажавања.²⁰ Како би постигао своју сврху, али и крајњи циљ УН Конвенције о климатским промјенама, режим ублажавања користи комбиноване методе које укључују: обавезу имплементације националних политика и мјера у циљу ограничавања антропогене емисије гасова стаклене баште; примјену флексибилних механизма Кјото протокола: заједничку имплементацију, механизам чистог развоја и трговину емисијама, који се могу употријебити као помоћ у испуњавању циљева постављених овим режимом; подношење извјештаја у којима се истичу мјере редукције емисије које су у складу са смјерницама и методологијама Међудржавног панела о климатским промјенама.²¹ Климатске промјене су глобалне како по својим узроцима тако и својим посљедицама, тако да свака акција везана за климатске промјене мора бити организована на глобалном нивоу уз пуну

¹⁸ К. Kulovesi, *ibid.*

¹⁹ вид. Бојан Тубић, „Начело предострожности у међународном праву заштите животне средине и међународној судској пракси”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 2014, вол. 48, бр. 2, 371-372.

²⁰ R. Maguire, 103.; члан 4. став 1. тачке (а) и (б) УН Конвенције о климатским промјенама.

²¹ *Ibid.*, 104.

међународну сарадњу. Свака акција која је усмјерена на смањење емисије угљиководоника треба да узме у обзир и економско стање у коме се налазе земље у развоју.²²

4.2. Мјере прилагођавања

Адаптација је процес прилагођавања на климатске промјене и њихове утицаје.²³ То прилагођавање се односи на бројне активности друштва на које климатске промјене имају нарочито велик утицај, али истовремено, прилагођавање претпоставља и да се изврше одређене промјене у активностима појединаца и друштвених заједница којима се иначе значајно доприноси климатским промјенама.

Право је значајно средство за имплементацију политике прилагођавања кроз различите секторе и области, јер закони признају права и намећу обавезе и тиме утичу на изградњу и регулисање понашања и дјеловања. Такође, формира оквир за јавно учествовање у доношењу одлука, те арбитражира и рјешава спорове између државе и појединаца и између појединаца.²⁴

Адаптација и ублажавање су два важна елемента сваке стратегије и политике борбе и суочавања с климатским промјенама, који су међусобно позитивно и негативно повезани. Прије свега, многе мјере адаптације подједнако служе и као циљеви ублажавања. Пошумљавање, очување и обнова шумских ресурса с циљем да се заштити земљиште од плављења, клизишта након јаких киша, или негативних утицаја олуја, јесу мјере које могу бити дио стратегије ублажавања климатских промјена.²⁵

Друга веза између адаптације и ублажавања је негативна. Мјере прилагођавања могу бити штетне по климу тако што могу довести до повећања емисије гасова стаклене баште, или могу редуковати апсорбовање угљен-диоксида. Очигледан примјер је масовно инсталирање клима уређаја у борби против великих врућина, чиме се доприноси повећању потрошње енергије, а ако енергија долази из угља, долази и до повишене емисије гасова стаклене баште. На другој страни, мјере ублажавања, могу бити штетне за адаптацију. Пошумљавање у сушним и полусушним областима веома смањује водне приносе, што има штетан утицај на локалну пољопривреду и биодиверзитет. Прелазак на хидроенергију може смањити могућности за наводњавање за

---

²² Ђорђе Попов, „Прилог економској анализи климатских промена”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 2014, вол. 48, бр. 3, 9-24.

²³ Jonathan Verschuuren, “Legal Aspects of Climate Change Adaptation”, *Climate Change and the Law* (eds. K. Kulovesi, M. Mehling, E. J. Hollo), Dordrecht 2013, 259.

²⁴ Jan McDonald, “The role of law in adaptation to climate change”, *John Wiley & Sons, Ltd.*, Volume 2, Griffith (Australia) 2011, 284.

²⁵ J. Verschuuren, 262.

потребе пољопривредника, и тако их лишити могућности прилагођавања. Стога се политике адаптације и ублажавања морају развијати тако да се узајамно надопуњују.²⁶

4.3. Адаптација и Кјото протокол

Кјото протокол²⁷ је у претежном дијелу фокусиран на редукцију емисије гасова стаклене баште, а не на адаптацију, што је и разумљиво с обзиром да је у вријеме када је овај протокол усвојен било од приоритетног значаја да се смање штетне емисије, па је то разлог да је Кјото проткол оскудан одредбама које се односе на мјере адаптације. Међутим, протокол иде нешто даље од УН Конвенције о климатским промјенама тако што формулише да програми који олакшавају мјере адаптације на климатске промјене морају да узму у обзир секторе енергије, транспорта и индустрије, као и пољопривреде, шумарства и збрињавања отпада, те просторног планирања. С практичне тачке посматрања, најважнија одредба Кјото протокола о адаптацији јесте она о Механизму чистог развоја (*Clean Development Mechanism*)²⁸, која прописује да се новац који се добија кроз ове пројекте треба употријебити како би се помогло земљама у развоју да снесу трошкове адаптације. На основу ове одредбе, четири године касније, основан је Фонд за адаптацију.²⁹

4.4. Канкунски оквир за адаптацију

Споразум из Канкуна (2010)³⁰ се бави прије свега адаптацијом, па тек онда ублажавањем. У њему је наглашена потреба да се хитно интензивирају активности на адаптацији, па је Конференција страна уговорница установила Оквир за адаптацију унутар којег уговорнице УН Конвенције о климатским промјенама имају бројне обавезе по питању увођења, планирања, примјене, процјене и јачања мјера адаптације.³¹

4.5. Паришки споразум о клими

Признавање важности права на одрживи развој и искорјењивање сиромаштва се нарочито огледају у Паришком споразуму о клими (*Paris Climate Agreement, 2015*) којег су прихватиле 196 уговорница УН Конвенције о

²⁶ Verschuuren, 263.

²⁷ Текст Кјото протокола доступан на: http://unfccc.int/essential_background/kyoto_protocol/items/1678.php, 30. 5. 2016.

²⁸ Члан 12. Кјото протокола.

²⁹ J. Verschuuren, 272.

³⁰ Вид. http://unfccc.int/meetings/cancun_nov_2010/items/6005.php, 30. 8. 2016.

³¹ J. Verschuuren, 270 – 271.

климатским промјенама.³² Овај споразум је специфичан по томе што њиме нису одређене количине редукације емисије штетних гасова за сваку развијену земљу, нити су земље у развоју ослобођене обавезе редукације емисије гасова стаклене баште. Свака уговорница ће индивидуално одредити свој допринос укупној редукацији емисија на бази правичности а у контексту одрживог развоја и настојања да се искоријени сиромаштво, с тим да је земљама у развоју дозвољено да достигну свој максимум емисија у дужем периоду него развијеним земљама. Поред тога, предвиђено је да земље у развоју добију финансијску и другу подршку потребну како би извршиле своје обавезе из Паришког споразума.³³

Под мјерама адаптације споразум подразумева активности страна уговорница да повећају прилагодљивост и отпорност свога друштва на утицаје климатских промјена.³⁴ Париски споразум је значајан и због тога што је начео рјешавање питања заштите људских права у контексту штетних посљедица климатских промјена. Иако је позивање на људска права које је било предвиђено у члану 2. став 2. Нацрта споразума изостављено у тексту самог споразума, споразум одражава бригу за људска права као што су родна равноправност, право учествовања и транспарентност, те разматрање рањивих група и заједница.³⁵

5. НАСИЛНЕ МИГРАЦИЈЕ КАО ПОСЉЕДИЦА КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА

Климатски догађаји са тешким посљедицама по животну средину и људе, као што су поплаве, постепени губитак свјеже воде или пољопривредних ресурса, могу бити окидач за миграције људи. Истраживања показују да су миграције узроковане бројним факторима, а климатске промјене су један од њих. Такве миграције могу бити унутрашње или прекограничне. Важећи прописи о избјеглицама нису примјењиви на еколошке (што укључује и климатске) избјеглице, јер ова лица нису присиљена да се селе због политичких разлога или угрожавања људских права. Стога је, наводи *Verschuuren*, потребно или да се осмисли нови самостални међународни правни инструмент, или да се усвоји протокол о климатским избјеглицама унутар УН Конвенције о климатским промјенама.³⁶

³² Члан 2. Париског споразума; текст споразума доступан на: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09.pdf>, 05. 9. 2016.

³³ Родољуб Етински, "Paris Climate Agreement and Human Rights", *Nuova Revista de Drepturile Omului* 1/2016, 5.

³⁴ *Ibid.*, 7.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ J. Verschuuren, 263.

Оно што је специфично за ову област јесте парадокс да су климатске промјене настале дјеловањем развијених земаља, а да штете које из њих произилазе најдрастичније погађају неразвијене државе и њихове становнике, дакле оне који готово ничим нису допринијели да до климатских промјена дође.³⁷ *Ејтински* наводи да су неједнако распоређене користи и штете везане за овај процес, односно да користи које неки извлаче из тог процеса далеко надмашују штете које трпе, и обрнуто, да штете које тај процес причињава другима далеко претежу користи. Овај парадокс се настоји ријешити једним од начела које прописује УН Конвенција о климатским промјенама и Кјото протокол, а то је начело заједничке али диференциране одговорности и одговарајућих могућности³⁸, сходно којем су све уговорнице дужне да предузму мјере ради успоравања процеса промјене климе и ублажавања њених штетних посљедица, с тим да су развијеним државама наметнуте економски најтеже обавезе које се односе на смањење емисије гасова стаклене баште. Како би испуниле овако преузете обавезе, државе морају да интервенишу у своје привредне активности, али и у начину живота својих грађана.³⁹

Бројни су примјери подручја на Земљи која су нарочито изложена штетним посљедицама климатских промјена, чије становништво у потпуности остаје без најосновнијих услова за даљи живот на тим подручјима, па су присиљени да их напусте и потраже сигурније мјесто за живот, чиме се отварају бројна друга егзистенцијална питања.⁴⁰ Стога, насилне миграције као посљедице климатских промјена, и сви проблеми које у себи носе ове значајне демографске промјене, представљају питање које треба бити ријешено на нивоу међународне заједнице.

Питањем миграција усљед климатских промјена се бави *Leal-Arcas*, и то као једним од начина адаптације на посљедице климатских промјена, па наводи процјену да би до средине 21. вијека могло бити од 200-250 милиона до могуће једне милијарде људи који ће се селити како би избјегли посљедице климатских промјена, као што су подизање нивоа мора, суше, као и много чешће и интензивније временске неприлике. Аутор критички анализира питање климатских миграција, даје анализу постојећег права у тој области и предлаже исправке постојећих прописа. Такође наглашава да не постоји међународна обавеза за државе да приме мигранте за стално на своје територије, али да постоје одређене могућности у оквиру дјеловања међу-

³⁷ Р. Етински (2011), 68-69.

³⁸ Члан 3. ст. тачка 1. УН Конвенције о климатским промјенама.

³⁹ Р. Етински (2011), 73; вид. Р. Етински (2016), 7.

⁴⁰ Међународна организација за миграције процјењује да ће број људи расељених због повишења разина океана порастати на 200 милиона до 2050. године, <http://ba.voanews.com/a/dokumentarni-filmovi-o-teskim-posljedicama-klimatskih-promjena-na-zemlji-91561609/1177982.html>, 13. 4. 2016.

народних институција, као што су Међународна организација о миграцијама (ИОМ) и Високи комесеријат УН за избјеглице (UNHCR), које обезбјеђују помоћ и подршку климатским мигрантима.⁴¹

Конференција страна уговорница УН Конвенције о климатским промјенама у Канкуну је препознала важност мјера за побољшавање разумијевања, координације и сарадње у питањима климатских промјена које узрокују расељавање, миграције и планирано измијештање на националном, регионалном и међународном нивоу, на који је начин УН Конвенција о климатским промјенама постављена као потенцијална платформа за питања сељења усљед климатских промјена.

Дакле, очигледно је постојање недостатака у прописима који се тичу климатске миграције. Прво, климатски мигранти немају право да се населе у другој држави, па чак ни они који немају никакву другу опцију, као што су то становници острва која би могла нестати због климатских промјена. Сходно постојећим прописима, једини начин да се климатске избјеглице стално населе у некој другој држави јесте да се уклопе у категорије прописане националним имиграционим законима државе њихове дестинације. Друго, климатски мигранти немају право на финансирање из међународних фондова, нити имају на то право од државе у коју су се доселили, што нарочито отежава положај сиромашних миграната и оних из земаља у развоју.⁴²

6. УТИЦАЈ КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА НА НАСТАНАК НАСИЛНИХ КОНФЛИКАТА

Климатске промјене у данашње вријеме све више подривају сигурност људи, што ће у будућности бити још израженије, и то тако што ће се редуковати приступ довољним и квалитетним природним ресурсима који су важни за одрживу егзистенцију. Климатске промјене уједно умањују способност држава да обезбиједи услуге служби које помажу људима да одрже своју егзистенцију, што све под одређеним условима погодује да директни и индиректни утицаји посљедица климатских промјена повећају ризик од настанка насилних конфликта.

---

⁴¹ Rafael Leal-Arcas, "Climate migrants: Legal options", *Elsevier Ltd., Procedia – Social and Behavioral Sciences* 37/2012, 90.

⁴² *Ibid.*, 91. – Развојне агенције за помоћ могу обезбиједити финансирање за помоћ на адаптацију на климатске промјене, иако је укупна финансијска помоћ знатно више фокусирана на ублажавање климатских промјена, него на адаптацију. Стране уговорнице Кјото протокола су основале Фонд за адаптацију у циљу давања подршке специфичним пројектима, и то новцем који потиче од накнада на *Clean Development Mechanism* трансакцијама.

Начин на који климатске промјене подривају сигурност људи варирају широм свијета, јер варирају и права и приступи на природне изворе и услуге, као и социјалне способности за адаптацију.⁴³ *Barnet* и *Adger* наводе да постоје одређена истраживања о односу између климатских промјена и безбједности људи која се фокусирају на локалне услове који ограничавају појединцима и групама приступ еколошким, финансијским и социјалним ресурсима неопходним да се реагује и адекватно одговори на климатску рањивост и промјене. Бројне студије случаја у области еколошке сигурности су показале да промјене у животној средини могу бити значајан фактор који подрива безбједност људи, те да су маргинализовани народи широм свијета, у ствари, најрањивији на климатске промјене.⁴⁴ Фактори који утичу на настајање насилног конфликта су: угрожена егзистенција популације (услед недовољне количине питке воде, приобални региони, екстремни догађаји и болести), сиромаштво (релативно/хронично/пролазно), слабост државе и њених институција, те миграције. Аутори наглашавају да наведени фактори климатских промјена не узрокују насилни конфликт, него утичу на параметре који су понекада важни у процесу настанка насилног конфликта.⁴⁵

7. КЛИМАТСКЕ ПРОМЈЕНЕ, ПЛАНИРАЊЕ ПРОСТОРА И ИЗГРАДЊА

Између изградње и функционисања објеката и климатских промјена је присутна снажна интеракција. Наиме, изградња објеката и њихово одржавање и функционисање (загријавање и хлађење) увелико доприносе повећању

---

⁴³ Jon Barnet, W. Neil Adger, "Climate change, human security and violent conflict", *Political Geography*, 26 /2007, 641. – Аутори наводе примјер како за разлику од многих индустријских држава гдје је пољопривреда заступљена са свега 1-2 % радне снаге, у Источном Тимору око 85 % популације је зависно од пољопривреде као једином и основном извору прихода, и већина становништва се бави екстензивном (натуралном) пољопривредом, тако да 46 % руралне популације живи испод границе сиромаштва са 0,55 \$ по дану. Они немају алтернативне изворе хране изван њихове сопствене производње. Примјер Источног Тимора показује да је клима егзогени окidaч, а да су постојећи основни социјални проблеми, у ствари, дубљи узрок кризе хране.

⁴⁴ *Ibid.*, 642. –Аутори се позивају на студије случаја из: Сјеверног Пакистана (Mathew, 2001), Јужне Азије (Najam, 2003), Делте ријеке Нигер (Mochizuki, 2004), Пацифичких острва (Cocklin & Keen, 2000) и Етиопије (Haile, 2004).

⁴⁵ Са овим ставом је сагласан и став *Colina Kelley*-а, климатолога са Калифорнијског Универзитета, који такође сматра да нпр. озбиљне суше могу бити катализатор у настанку грађанског рата, али оне нису узрок тог сукоба. – Наведено према Mark Fischetti, "Climate Change Hastened Syria's Civil War", 2015, <http://www.scientificamerican.com/article/climate-change-hastened-the-syrian-war/>, 13. 4. 2016.; вид. још: Peter H. Gleick, "Water, Drought, Climate Change and Conflict in Syria", *American Meteorological Society* Oakland 2014, 334.

емисије гасова стаклене баште.⁴⁶ У исто вријеме, климатске промјене имају дубок и далекосежан утицај на изграђену животну средину, те иако није довољно прецизно утврђено колики је обим тог утицаја, сигурно је да он значајно варира између и унутар региона.⁴⁷ Многе грађевине су осјетљиве на прогресивне климатске промјене и екстремне догађаје. Без улагања у побољшање отпорности, ова рањивост се повећава. Тако се сектор грађевинарства суочава са директним утицајима климатских промјена. Екстремне падавине повећавају кашњења и трошкове у грађењу. Климатске промјене, такође, утичу на дужину трајања грађевинске сезоне, а посљедице екстремних временских неприлика подразумевају знатно више реконструкција и радова на поправкама грађевина. Повећање учесталости и јачине топлотних таласа имају значајан утицај на пројектовање грађевина, па се актуелна архитектонска рјешења замјењују различитим новим приступима изградње.⁴⁸

Владе држава су кључне у координисању одговора грађевинског сектора и могу идентификовати и охрабрити синергију између изградње која ће бити прилагођена климатским промјенама и ублажавању њихових емисија гасова стаклене баште, препознајући у томе потенцијал за вишеструке користи. Циљ је редуција енергије коју користи грађевина на нулу или чак испод нуле. Дакле, технологија може да редукује, али и да погорша ризик настанка штете за вријеме екстремних временских догађаја. Примјер овог другог је ураган Катарина у Њу Орлеансу, гдје је била дозвољена изградња на плавним подручјима која су претпјела катастрофалне штете у том екстремном догађају.⁴⁹

Политика планирања кориштења земљишта има потенцијал да се нађе међу најисплативијим и најефикаснијим начинима редуције емисија гасова стаклене баште. У ствари, ове политике могу редуковати тренутне емисије до отприлике 20 %.⁵⁰ *Carter* наводи да ове политике укључују: *green-energy* ефикасне грађевине – општинске, индустријске, комерцијалне и стамбене; бројне редуције и промјене везане за транспорт; кориштење алтернативних енергија; очување отвореног простора; урбано пошумљавање и очување дивљег земљишта – урбани интерфејс за управљање пожарима. У том раду

---

⁴⁶ Од укупне количине електричне енергије која се користи у САД-у, три четвртине (74,9 %) отпадају на функционисање зграда и објеката у којима се живи и ради сваког дана. За поређење, индустрија користи 24,9 % а транспорт мање од 1 % електричне енергије, http://architecture2030.org/buildings_problem_why/, 11. 4. 2016.

⁴⁷ Patrick Chalmers, "Understanding the UN Climate Science Report – Climate Change: Implications for Buildings", University of Cambridge, 2014, 12, <http://www.cisl.cam.ac.uk/Resources/Climate-and-Energy/Climate-Change-Implications-for-Buildings.aspx>, 15. 11. 2015.

⁴⁸ P. Chalmers, *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*, 13.

⁵⁰ Rebecca Carter, "Land Use Planning in the Changing Climate of the West", <http://www.southwestclimatechange.org/feature-articles/land-use-planning>, 27. 3. 2016.

ауторка је дошла до закључка да наведене политике планирања кориштења земљишта доводе до уштеда, с тим да је политика очувања отвореног простора и пољопривредног земљишта скупља и мање ефикасна, међутим, треба узети у обзир да се њоме остварују друге користи, као што су заштита отвореног простора и заштита и очување станишта биљних и животињских врста.⁵¹

Закони који регулишу коришћење земљишта и уређење простора су веома важни инструменти у адаптацији на разне утицаје климатских промјена, тако што се нпр. забрањује грађење у областима које су склоне плављењу. Планирање простора је истовремено значајан инструмент у адаптацији инфраструктуре транспорта. Мјере адаптације и ублажавања су у области транспорта веома блиско повезане. Паметно планирање насеља како би се избјегло неконтролисано урбано ширење и повећање саобраћаја, те фаворизовање коришћења бицикла као превозног средства по градовима и насељима, заговарају се и као средства смањења пристиска на рањиву транспортну инфраструктуру, и као средство ублажавања.⁵²

8. ЗАКЉУЧАК

Између човјека и климатских промјена постоји снажна интеракција, јер климатске промјене, како их дефинише УН Конвенција о климатским промјенама, настају дјеловањем човјека и имају глобалан и далекосежан утицај, како на цјелокупни биљни и животињски свијет, тако и на човјека и на људске заједнице и све односе који се унутар тих заједница одвијају. Човјеково дјеловање у виду неконтролисаног искориштавања и употребе фосилних горива је довело до нарушавања природне равнотеже, тако да је неопходно што хитније смањивање употребе фосилних горива, али и успостављање и развијање мјера прилагођавања на настале климатске промјене, у чему право има значајну улогу као средство за имплементацију политике ублажавања и прилагођавања кроз различите секторе и области.

Интеракција између човјековог дјеловања – природе – и штетних последица таквих дјеловања је веома комплексан систем узрочно-посљедичних односа, па је и правно регулисање тих односа мултидисциплинаран процес у којем се сва достигнућа у областима природних наука и технолошког развоја користе у процесу правног обликовања тих односа. УН Конвенцијом о климатским промјенама, у оквиру које су донијети значајни

⁵¹ Вид. Elisabeth Hamin, Nicole Gurran, “Urban form and Climate change: Balancing adaptation and mitigation in the U. S. and Australia”, *Elsevier – Habitat International*, Vol. 33, Issue 3, 2009; вид. J. McDonald, 285.

⁵² R. Carter, 281.

мултилатерални међународни споразуми, настоје се регулисати права и обавезе држава у вези са редукцијом и контролом емисија гасова стаклене баште, што претпоставља бројне активности друштва на које климатске промјене имају нарочито велик утицај, али истовремено и увођење одређених промјена у активностима појединаца и друштвених заједница којима се иначе значајно доприноси климатским промјенама. Стога је неопходно да се политике адаптације и ублажавања развијају тако да се узајамно надопуњују.

Значајан је утицај климатских промјена и на сигурност људи широм свијета, а нарочито у одређеним регионима у којима су поред већ постојећих нарушених економско-социјалних услова живота, климатске промјене окидајући фактор ескалације насиља и сукоба, па је јасно да штетне посљедице климатских промјена најтеже погађају оне који су најрањивији, а то су неразвијене земље и земље у развоју.

Иако се донијетим међународним прописима регулишу сложени односи у области климатских промјена, постоје питања у тој области која до сада још увијек нису регулисана на одговарајући начин међународним актима. Прије свега су то питања која се тичу заштите права климатских миграната, чији број из године у годину значајно расте. Стога је неопходно да се у међународној легислацији приступи попуњавању таквих празнина, на начин да се допуне постојећи прописи, или да буду донијети нови међународни акти којима ће бити регулисана питања заштите права миграната, и уопште народа и појединаца чија су основна људска права угрожена штетним ефектима климатских промјена.

Gordana N. Preradović, LL.M., Ph.D. Student
University of Banja Luka
Faculty of Law Banja Luka
preradovic.goga@gmail.com

Complexity of Social Interactions and Legal Regulation of Relations in the Context of Climate Change

Abstract: *The paper deals with issues of multiple connections between man and climate change and harmful effects of climate change, which significantly influence on existence and quality of life of individuals and human communities. With regard to the specific nature of climate change and its global character, there is a number of questions related to the legal regulation of human activities that contribute to climate change, issues of prevention and control of its further deterioration, as well as the legal treatment of damages caused by the effects of climate change, out of which massive forced migrations are the most drastic ones, and for which there is still no appropriate legal solution. Climate change has a great influence on safety of human communities, because they can be “a catalyzer” and “a trigger” for occurrence of violent conflicts in the state or the region, when the existing poor economic, social and other relevant factors lead to the escalation of open conflict. The paper also analyzes basic elements of any strategy on climate change and its adverse effects. The complexity of social interactions, when it comes to climate change, requires a multidisciplinary approach to their research, which in practice means that the basic research from natural scientific domains is followed by scientific research in the fields of social sciences, among which legal regulation of relations connected with climate change is of crucial importance.*

Keywords: *climate change, mitigation measures, adaptation measures.*

Датум пријема рада: 13.09.2016.